

Tıb

Müslümanların
Tıb'daki yenilikleri

Hasan ÖZÖNDER

Müslümanlar, Fars, Hind, Keldan ve Araplara ait tabii ilimleri bir araya toplayıp, bunlara kendi ruhlarındaki keşfedici, yapıcı ve yükseltici kabiliyeti de katarak, yeni, kendine has özellikleri bulunan bir metod ortaya koymuşlardır. Bu metod, müslüman tabiblerinin tıb ilmine tatbik ettikleri tenkid ve tahlil metodudur.

Müslüman atıba, kendilerinden evvelki muhtelif kabile ve dinlere mensup tıb adamlarının re'y ve mütaleaları ile yetinmiyerek, bu görüşleri ince bir tetkik, tahkik ve tenkid süzgecinden geçirmişlerdir.

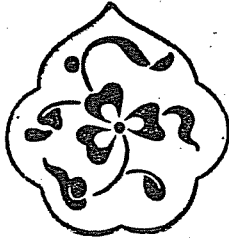
O zamana kadar (Tıbbın babası) diye anılan Calinus'un eserleri de, bu suretle hadde-i tetkikten geçirilecek doğru ve yanlışları bir bir belirtilerek sıralanmış sair eserler arasındadır.

Müslüman tabiblerin eski tıb eserlerine yaptıkları serh ve zeyiller de, bu alanda yapılan hizmet ve yenilikler arasında zikredilmesi gereken pek önemli çalışmalaradır.

Tabiblerimiz, bütün bu tercüme ve tefsirlerden başka, kendi düşüncü ve buluşlarıyla da bir tıbbi eserler meydana getirmişlerdir. Şurası muhakkak ki, bu eserlerin tamamı günümüze kadar ulaşmamıştır; ama, elde edebildiklerimiz bile, onların bu konudaki bitmek-tükenmek bilmeyen çalışmalarını bize aksettirmeye yetmektedir. Meselâ, Müslüman tabiblerden önce, felç, felç-i cevni, isterna vesaire gibi bir takım hastalıklar, o zamanın usullerine göre ateş ve sıcakla ilgili vasıtalarla tedavi edilirdi. Müslüman tabibler ise, bu çeşit hastalıkların tedavisini bil'âkis soğukla ilgili vasıtalarla yapmışlardır.

Tababette, iptal-i his için uyutucu (soporifique)'yu ilk kullananlar müslümanlar olduğu gibi, cerrahide hilal (fıtıl) ilk tatbik edenler de yine İslâm tabibleri olmuştur.

Müslüman tabiblerin sağladıkları en büyük ilerleyiş cerrahi sahadadır. Nitekim onlar, göz merceğini düşürmek veya kökünü-

den koparmak sureti ile, göz merceği hastalığını tedavi ediyorlardı. Yine mesanedeki taşın eritilmesini (parçalanmasını), akan kanın durdurulmasını biliyorlardı. (4).

Tıbbın bir kolu olan eczacılığa geçmeden önce, sağlık bilgisi hakkında da biraz bilgi verelim: İslâm Dininin, en kıymetli sağlık kaidelerini havi olduğunu biliyoruz. Meselâ, sık sık yıkanmanın emredilmesi, içki ve domuz etinin yasak kılınması gibi... Ayrıca müslümanlar tedavi esnasında sıhhat kaidelerine riayete büyük bir önem veriyorlardı. Gustave le Bon diyor ki: «Arap hastahaneleri bu günkü hastahanelerden daha çok terakki etmiş bir şekilde sıhhi kaidelere riayet ediyordu. Onlar büyüktü. Su ve hava, hastahanelerin her tarafına kolaylıkla dağıtılabiliyordu. Salerne Üniversitesinin sıhhati korumağa dair vecizeleri vardır. Bilindiği gibi Avrupa'nın en şerefli Enstitüsü itibar olunan bu mektep, şöhretini Araplara borçludur». (5)

İslâm hekimleri, hastalıkların klinik tetkikinde gayet sağlam müşahedeci ve mülâhazacı olduklarını ispat etmişler, ârazi gayet mükemmel tesbit etmişler, hastaları teşhis hususunda başkalarına üstün gelmişler ve gıdai maddelere, ruhi durumlara ve sağlık şartlarına en büyük önemi verdiklerini belirtmişlerdir (6).

Dokuzuncu asırdan başlayarak on dokuzuncu asrın sonuna kadar bütün ilim ve irfan merkezlerinde tıp öğretiminde büyük önem veriliyor ve tıp müesseseleri hastahanelere bağlı bulunuyor ve bu sayede seriri öğretim yatak başında yapıyordu. Gibbon, şöyle der: «Bağdat şehrinde ruhsatnameli 860 hekim çalışıyor ve herkese şifa dağıtıyordu. İspanyada katolik prensler, canlarını, Müslüman hekimlere emanet ediyor ve Müslümanların, meşru bir evlât gibi benimsemeğe haklı oldukları Salerno okulu, İtalya ve Avrupa'da tıp ilminin temelini canlandırıyor.»

Tıp tahsil edenler, muayyen bir tahsil müdetinden sonra icazet alıyor ve daha sonra ihtisas subelerine ayrılıyorlardı.

ECZACILIK:

Eczacılığın terakkisinde Müslümanların hizmetleri hiç bir zaman unutulamaz. Çünkü Müslümanlar, tabii ve coğrafi konumları itibariyle, dünyanın dört bir yanından gelen kervanların yolları üzerinde bulunuyorlardı. Bu sayede, çeşitli ülkelerle devamlı münâsebet halinde idilir. Başta Hindistan ve Çin olmak üzere, Bizans, Mısır ve Yemen'de yetişen ve bu gün bile eczacılığın bel kemiğini teşkil eden çeşitli bitkiler, otlar, yapraklar, bu kervanlar vasıtasıyla, Müslüman eczacıların ellerine kolay ve çabuk geçiyordu. Bunun neticesi olarak da, yeni yeni ilâçlar bulunuyor ve dertlilere deva, hastalara şifa olmak üzere, dünyanın çeşitli memleketlerine gönderiliyordu.

Bu çalışma sayesinde ki, bitkiler bilginisindeki araştırmaları sonucu Dioscoride'nin

iki bin rakamıyla hudutlandırmış olduğu otlar arasına birçok yenileri, İslâm atıbbası tarafından katıldı. Araplar, ilâç hazırlama hususunda Yunanlıların bilmedikleri bir çok otlar ve yeni maddeler kullanıyorlardı.

Ravent, demirhindi, akasya, kudret helvası, sinameki yaprağı, ve kâfuruyu ilâç olarak ilk defa Araplar kullandılar. Eskilerin kullandıkları bala tercih ettikleri şeker, pek faydalı ve tesirli tertiplerin hazırlanmasına imkân verdi. Şuruplar, jülepler, ot ve meyve konservele-ri hazırladılar.

Halkın sıhhati ile ilgili olan bu sanayi şubesi hükümetin kontrolü altında idi. Eczacılar, ilâçların iyi bir şekilde hazırlanmasından ve fiyatından mes'uldüler.

Tarih, General Afşin'in, köylerdeki ve kasabalardaki eczaneleri teftiş ettiğini ve lüzumlu ilâçları bulundurup bulundurmadıklarını yazıyor. (8).

Eczacılıkla ilgili eski eserleri tercüme ederek, yıllar sonra, kendi eserleriyle birlikte Avrupalılara ulaştıranlar, yine Müslümanlar olmuştur.

Eczahaneleri şimdiki şekilleriyle ilk tesis edenler yine Müslüman tıp adamlarıdır.

HASTAHANELER (Maristan-Bimaristan):

(Maristan) yahut (Bimaristan) kelimesi, (hasta mahalli) anlamına gelmektedir. Arapçada bu kelimenin karşılığı, müsteşfâ'dır. Maristanın bir özelliği de şudur: Bu gibi yerlerin aynı zamanda bir tıp mektebi olarak da kullanılmış olmalarıdır.

İslâmiyette ilk maristanı inşa eden zat, Emevi meliklerinin altıncısı olan Velid b. Abdülmelik idi. Bu zat, H. 88 tarihinde Şam'da bir hastahane inşa ederek, bir takım etibbanın nazaretine tevdi' ve cüzzam ile musab olan hastaların hapisierini emreyliyerek, kendilerine erzak ve gelirler tahsis eylemiştir.

Abbâsiler devrinde maristanı ilk tesis eden zat, Harun'ur-Reşid idi.

Daha sonraları, İslâm Devletlerinin çeşitli yerlerinde birçok maristan kurulmuştur. Bu kuruluşlara devlet yardımcı olduğu gibi, bazı muktedir şahıslar da, kendi namlarına tesisatta bulunmuşlardır.

Osmanlı Türklerinde ilk hastahane yıldırım Bayezit zamanında Bursa'da Uludağ'da açılmıştı. (9).

(4) Garp Medeniyetinin Kuruluşunda Müslümanların Rolü-Raydar Bammât. Sf: 48.

(5) Aynı eser, Sf: 51.

(6) İslâmiyet ve Batı Dünyası Dr. Zeki Ali. Sf: 24.

(7) Aynı eser, Sf: 29.

(8) İslâmiyetin Manevi ve Kültürel Değerleri Haydar Bammât. Sf. 128.

(9) İslâm âleminde İlim Hayatına Toplu Bir Bakış M. Zekâi Konrapa sf. 21.

Bütün bu hastahaneler, gayet muntazam bir halde bulundurulup, her cins ve mezhepten hastaların tedavisine bakılırdı. Her hastalık için ayrı bir salon tahsis edilirdi. Tabib, yanında hasta bakıcılar olduğu halde hastaları dolaşarak, her hasta için gereken ilacı yazardı.

Günümüzdeki seyyar hastahaneler gibi, o zamanlarda da, deve ve katır üzerinde nakledilen bir nevi' hastahaneler vardı (10).

BİTİRİKEN: Yazımızın sonlarına gelirken, önemli bir noktaya daha temasta faide vardır.

İslâm tıbbının kuvvetli dayanaklarından birisi de, maneviyata, moral takviyesine verdiği önemli mevkidir.

Her türlü tıbbî çarelere başvurduktan sonra, şifayı yalnız Allah'tan beklemek, ondañ gelene sabretmek, derdi veren Allah'ın, bir gün devasını da vereceğine inanarak, sarsılmayan bir inanç ve bozulmıyan bir güvenle ve moralle metanetini muhafaza etmeyi telkinde inmâl göstermemek... İşte, hastalıklardan kurtulmanın bir ve hattâ birinci yolu budur.

Başlıca hastalıkların, günahlara keffaret olduğuna inanılmıştır. Bu konuda, Nisa Suresinin: (Her kim bir kötülük işerse onunla ya dünyada, ya ahirette, yahut her ikisinde cezalanır), meâlindeki 122 ci Âyet-i Kerimesi zikredilmektedir. Bu Âyet-i Kerime'nin mevzuumuza mutabakat cihetini Neseff'nin şu rivayetinde görebiliriz: Hz. Ali demiştir ki, bu Âyet-i Kerime nâzil olduğunda Resûlullah, mes-cide çıkıp bir hutbe irad ederek: «Şimdi bana bir âyet nâzil oldu ki o, ümmetim hesabına dünyadan ve dünyadaki her şeyden hayırlıdır». buyurdu. Sonra bu âyeti okudu. Âyetten sonra da şöyle buyurdu: Bir kul, bir günah işleyip de dünyada ona bir hastalık veya belâ isabet ederse, Allah Teâlâ, o kulunu ikinci bir daha azab etmekten uzak bulundurmamak suretile ona ikram eder. (11)

Bu konuda daha birçok hadis-i şerif vardır. Amansız hastalıklara müptelâ hastalara güven, ümit, sabır ve hayat kaynağı olmuş bu hadislerden bir tanesini daha buraya alvere-lim: Ebu Hüreyre (R.A.) dan rivayet edilen bir Hadis-i şeriflerinde Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyururlar: «Allahü Teâlâ, hakkında hayır dilediği kimseleeri bir takım musibetlere giriftar kılar.» (12).

Temizliğe, sıhhate, nezafete, tıbbâ dair birçok Âyet-i Kerime ve Hadis-i Şerifler, yüce Dinimizin tababete verdiği önemi, bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Bir kerre, her şeyden evvel Müslüman inanır ki, bu vücut, bu sıhhat, bu âfiyet, Allah'ın kendisine vermiş olduğu mukaddes emanettir; o halde bu emanetin hakkını vermek her mü'min üzerine bir borçtur.

Hz. Peygamberimiz (A.S.) in buyurdukları tıbbî i'câz, yirminci asırda, tıbbın yeni keşif-

leriyle her gün biraz daha anlaşılmalıdır. Bu sahadaki yeni ilerlemeler de, Hadis-i şerifleri te'yid ve dinimize yapılan korkunç iftiraların reddi hususunda, mu'terizlere karşı en iyi cevabı teşkil etmektedir.

Tıb sahasındaki sürekli çalışmalar, Medeniyet Tarihimizde yeni, parlak sahifeler açmıştır. Yetişen tabiblerimizin yazdıkları eserler, modern tıbbın hız kaynağı olmuştur.

Farabî, İbn-i Sina (13), İbn-i Bacce, Eb'ür-Reyhan Muhammed el-Birûnî, ElHarzemî, Ebû Bekir b. Zekeriyya Râzî (14), Eb'ül-Kasım b. Züher, İbn-i Rüşd, İbn-iBeytar, İbn-i Usaybia, Lokman Hekim, Kurtubalı Eb'ul-Kasım Halef Zehravî, Eb'ul-Kasım Ammar Musûlî, Ali b. İsa-i Bağdadî, Ali Abbas (15), Akşemsüddin, Konyalı Hekim Hacı paşa (16). Hekimbaşı ve Hattat Kâtipzâde Mehmed Ref'i (17). Abbas Vesim b. Abdurrahman (18), bütün tabiblerimizin ruhlarına vekâleten, bu satırlarda anılması ve aziz ruhlarına fatihalar sunulması gereken, ölümsüz isim ve eserlerin sahiplerinden bazılarıdır.

Yeri gelmişken, İslâm Tıbbı ve Tıbb-ı Nebvî hakkında yazılan Türkçe eserlerden Ahmed-i Dâî (XIV. asır)ın, (Kitab'üş-Şifâ fi Ehadîs-i Mustafa) isimli tercümesiyle (19), Dr. Hüseyin Remzi'nin (Tıbb-ı Nebvî) adındaki meşhur eserleri de, yazımızın son satırları olarak buraya kaydetmek gerekir. (20).

(10) Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi Corcu Zeydan: 3. sh. 375.

(11) Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi-Müt: Kâmil Miras C. 12 sh. 65.

(12) Aynı eser, aynı cild, sh. 67.

(13) Meşhur eseri: El-Kanun fi't-tıbb'ur. Bu eser, İslâm irfanının şahasere idi. XII. asırda Lâtinceye çevrilmiş, XVII. asır ortalarına kadar okunmuştur. Mayerhof: «Hiç bir tıbbî eser bu kadar okunmamıştır.» der. (M. Zekâî Konraya'nın yukarıdaki eseri; sh. 20.)

İbn-i Sina, zamanına kadar geliş güzel bir şekilde ele alınmakta olan ruhiyatı, bir ilim kolu haline getirerek, kanunlara bağlayan ve bilhassa göz tababetindeki yeni buluşlarıyla, devrinin parlak simaları arasında mürataz bir mevki' işkal etmiş pek meşhur bir âlimimizdir. (Kan alınacak damarlar) risâlesiyile, hekimlikte yeni bir çağ açmıştır. (Geniş bilgi için bakınız: İbni Sina-Hayati ve Eserleri Hakkında çalışmalar. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Unver.)

(14) En büyük eseri, 20 ciltlik (El-Havî) kitabıydı. Bu kitap, Lâtinceye çevrilmiş, Avrupa hekimliği üzerinde mühim te'sirler yapmıştı. (M. Zekâî Konraya'nın aynı eserinde aynı sahifeden.)

(15) (El-Kitab'ul-Mâlikî) isimli eseri, ilk mükemmel ve tam tıb ansiklopedisidir.

(16) (735-827) Bu zat, tıp sahasındaki çalışmalarının ekserisini Türkçe olarak yazmıştır. Hacı Paşa'nın bu sahadaki çalışmaları dolayısıyledir. ki eserleri, Türkçe olarak yazılan ilk tıbbî eserler kronolojisinde hemen hemen ilk sırada yer almaktadır. (Mütemmim malûmat için bakınız: (Hekim Konyalı Hacı Paşa. Hayatı ve Eserleri. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver.)

(17) Ö. 1769. Kâtipzâde'nin en büyük hizmeti, arkadaşı Tokath Hekim Mustafa Efendi'yi, İbn-i Sina'nın Kanun'unu tercemeye teşvik etmiş olmasıdır. Bu zat hakkında geniş malûmat, Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in, Hekimbaşı ve Hattat Kâtipzâde Mehmed Refi Hayatı ve eserleri isimli kitapta mevcuttur.

(18) Kanbul Vesim. Eseri: XVIII. Asırda Türkiye tıp âleminde hayli şöhret kazanmış olan (Dustûr'ül-Vesim fi Tıb'ül-cedid ve'l - kadim) ismini taşır. İki cilt ve 2083 sahifeden ibaret olan bu büyük eser, tıbda bilinmesi lâzım olan kanunlardan bâhis bir mukaddime ile baştan ayağa kadar âzânın hastalıklarının anlatan birinci, kadın ve çocuk hastalıklarından bahseden ikinci, şişler ve karhalardan bâhis üçüncü, müfret ve mürekkep ilâğları zikreden dördüncü kitap ile, hekimlere nasihatları ihtiva eyliyen bir hatimeden mürekkeptir. (Geniş bilgi için bakınız: (Osmanlı Türklerinde İlim) A. Adnan Adıvar. Sh. 169)

(19) Bakınız: (Ahmed-i Dâi. Hayatı ve Eserleri. İsmail Hikmet, Ertaylan. Sf. 181-185.

(20) Bu eser, 1309'da yayımlanmış olup, hekimliğe dair 42 sağlık Hadisi'ni bildirmektedir.

SÜLEYMANİYE

*İniyor külbrenge akşam
Gövden sarınmış ince bir tüle
Arasında pembe bir duman...
Süleymaniye
Ulu başın yükseltmişsin ufkun üstüne
Kestin yolunu gene,
Doldurup taşırdın gönlümü.
Nedir ki kattığın gök yüzüne?
Duvarlarının ucunda bitmezsin,
Minaren boyu değil yüksekliğin
Sen taş, harç da değilsin.
Bir ruhsun
Süzülmüş, yalın, arı
İyi, yüceyi, görkemi, gücü...
Güzelliği anlatmaktasın.
Eksik olma
Gönlümü taşırdın
Geri gelmez günlerin yadigarı...*

KIBRISLI

